

Sivas Ziya Bey Yazma Eserler Kütüphanesi'ndeki Tecvid ve Kıraat İlmîne Dair Yazma Eserlerin Değerlendirilmesi

Evaluation of Manuscripts on Tajwîd and Qirâ'ât Science in Sivas
Ziya Bey Manuscript Library

Durmuş ARSLAN

Dr. Öğr. Üyesi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Asst. Prof., Sivas Cumhuriyet University
İlahiyat Fakültesi Faculty of Theology
Tefsir Ana Bilim Dalı Department of Tafsir
Sivas | Türkiye Sivas | Turkey
darslan@cumhuriyet.edu.tr orcid.org/0000-0002-9863-7899

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü | Araştırma Makalesi Article Types | Research Article
Geliş Tarihi | 25 Mart 2021 Received | 25 March 2021
Kabul Tarihi | 01 Haziran 2021 Accepted | 01 June 2021
Yayın Tarihi | 30 Haziran 2021 Published | 30 June 2021

Atıf | Cite as:

Arslan, Durmuş. "Sivas Ziya Bey Yazma Eserler Kütüphanesi'ndeki Tecvid ve Kıraat İlmîne Dair Yazma Eserlerin Değerlendirilmesi [Evaluation of Manuscripts on Tajwîd and Qirâ'ât Science in Sivas Ziya Bey Manuscript Library]". *Tokat İlmîyat Dergisi* | *Tokat Journal of İlmîyat* 9/1 (Haziran | June 2021), 157-180.
<https://doi.org/10.51450/ilmiyat.903311>

İntihal | Plagiarism:

Bu makale, iThenticate aracılığıyla taranmış ve intihal içermediği teyit edilmiştir.
| This article, has been scanned by iThenticate and no plagiarism has been detected.

Copyright ©

Published by Tokat Gaziosmanpaşa University Faculty of Islamic Sciences. Tokat | Turkey.
<https://dergipark.org.tr/ilmiyat>

Evaluation of Manuscripts on Tajwid and Qirā'at Science in Sivas Ziya Bey Manuscript Library

Abstract: The works in libraries are the written memory of humanity. People have taken care to protect this cultural treasure since ancient times, and they felt the need to take special precautions to avoid any damage. For this purpose, they built special buildings, appointed special officials, and developed professions such as binding, paper and decorative arts related to books and libraries. However, humanity remained helpless in the face of situations such as fire, war, invasion and looting that occurred over time, and could not prevent many rare artifacts from disappearing. Especially our geography has faced this in the most bitter way, it has been both invaded and plundered. Despite everything, manuscripts on the science of Tajwid and Qirā'at, like many rare works decorating the shelves of our libraries, transferring the knowledge of the past to the present, establishing bridges between the past and the future, have also managed to survive to our time. Scientists who do scientific research need to be more interested in this issue in order to pass on this valuable treasure of knowledge to the next generations. For this reason, we conducted this study to draw the attention of researchers to the manuscripts on Tajwid and Qirā'at science in Sivas Ziya Bey Manuscript Library. We can say that this is a belated study. Sivas Ziya Bey Manuscript Library, which was established in 1908 with the efforts of Yusuf Ziya Bey, under the name of Dār al-Rāha Library, hosts more than two thousand manuscripts today. In this library, there are manuscripts of almost every branch of science, as well as manuscripts on tajwid and qirā'at. We made this study in order to determine the works of tajwid and qiraat based on the catalog of this library. In addition, based on these works, we came to the conclusion that tajwid and qirā'at education in Sivas and its surroundings took place in three parts. 1. Tajwid education at the public level: It is the information that those who learn to read the Qur'an have to get along with their primary education. In this way, they are protected from making mistakes in their rituals. This was obtained by reading tajwid books written in the method known colloquially as *Karabash Tajwid*. Today, tajwid education continues with this method in Qur'an courses and Imam Hatip high schools. 2. Tajwid Education, which was taken together with the more advanced madrasah education: Those who were at this level would have been taught books such as *al-Durr al-Yatim*, *Cuhd al-Muqil*, and they were able to learn a more detailed and comprehensive tajwid culture. This can also be called professional tajwid education. It is the tajwid education of people who have received a certain level of education, called mullah by furthering the education of imam, *muezzin*, madrasah ibtidaiyah or madrasah education. Today, this level of information is given in in-service training and short-term seminars. 3. Tajwid education received by those who have a high level of education or those who set up a foundation for reading qirā'at-ı ashara (the ten canonical readings): These are the ones who come to the level of the ten canonical readings education after understanding the issues of tajwid by memorizing the *al-Muqaddimah* of Ibn al-Jazarī and learning about causes ('illat) and disputes (ikhtilāf). After that, qirā'at-ı ashara, taqrīb and tayyibah training would be learned. Based on the manuscripts in the Ziya Bey Library, it is understood that there is a scholarly education in recitation on the Egyptian Method (Mısır Tariq) and Mutkin profession. Today, in some education centers affiliated to the Presidency of Religious Affairs, the training of qirā'at-ı ashara, taqrīb and tayyibah are carried out with these other methods and professions.

Keywords: Qirā'at, Tajwid, Manuscripts, Sivas Ziya Bey Library, Manuscripts on Qirā'at and Tajwid Science.

Sivas Ziya Bey Yazma Eserler Kütüphanesi'ndeki Tecvid ve Kıraat İlimine Dair Yazma Eserlerin Değerlendirilmesi

Öz: Kütüphanelerde bulunan eserler insanlığın yazılı hafızasıdır. İnsanlar çok eski zamanlardan beri bu kültür hazinesini korumaya özen göstermişler, bir zarar görmemesi için özel tedbirler alma ihtiyacı hissetmişlerdir. Bunun için özel binalar yapmışlar, özel görevliler tayin etmişler, kitaplar ve kütüphanelerle ilgili cilt, kâğıt, süsleme sanatları gibi meslek dalları geliştirmişlerdir. Bununla beraber yine de insanlık, zaman içerisinde meydana gelen yangın, savaş, işgal, yağma gibi durumlar karşısında çaresiz kalmış, nadide pek çok eserin kaybolup gitmesine engel olamamıştır. Özellikle bizim coğrafyamız bununla en acı şekilde yüzleşmiş hem işgale uğramış hem de yağmalanmıştır. Her şeye rağmen kütüphanelerimizin raflarını süsleyen, geçmişin bilgi birikimini günümüze aktaran, geçmişle gelecek arasında bilgi köprüleri kuran pek çok nadide eser gibi tecvid ve kıraat ilmine dair yazma eserler de zamanımıza kadar gelebilmeyi başarmıştır. Bu değerli bilgi hazinesini bizden sonraki nesillere aktarmak için ilmi araştırma yapanların bu konu ile daha çok ilgilenmeleri gerekmektedir. Bu sebeple Sivas Ziya Bey Yazma Eserler Kütüphanesi'ndeki yazma tecvid ve kıraat ilmi ile ilgili eserlere araştırmacıların dikkatini çekmek için bu çalışmayı yaptık. Bunun geç kalmış bir çalışma olduğunu söyleyebiliriz. 1908 yılında Yusuf Ziya Bey'in gayretleri ile Dârur-Râha Kütüphanesi adıyla kurulan Sivas Ziya Bey Yazma Eserler Kütüphanesi bugün iki binden fazla yazma esere ev sahipliği yapmaktadır. Bu kütüphanede hemen her ilim dalına ait yazma eserlerle birlikte tecvid ve kıraat ilmine dair yazma eserler de bulunmaktadır. Biz bu çalışmayı söz konusu kütüphanenin katalogunu esas alarak tecvid ve kıraat ilmine dair hangi eserlerin olduğunu tespit etme amacıyla yaptık. Ayrıca bu eserlerden yola çıkarak geçmişte Sivas ve çevresinde tecvid ve kıraat eğitiminin üç kısımda gerçekleştiği kanaatine vardık. 1- Halk düzeyinde alınan tecvid eğitimi: Kur'an okumasını öğrenenlerin iptidai eğitimle beraber almak zorunda oldukları bir bilgidir. Bu sayede ibadetlerinde yanlış yapmaktan korunmuş olurlar. Bu, halk dilinde, *Karabaş Tecvidi* diye bilinen metotla yazılmış tecvid kitapları okunarak elde edilmiştir. Günümüzde Kur'an kursları ve imam hatip liselerinde bu metotla tecvid eğitimi sürdürülmektedir. 2. Daha ileri düzeyde medrese eğitimiyle birlikte alınan tecvid eğitimi: Bu düzeyde olanlara *ed-Dürü'l-yetim, Cühdü'l-mukill* gibi eserler okutularak daha detaylı ve geniş tecvid kültürüne vakıf olmaları sağlanırdı. Buna mesleki tecvid eğitimi de denilebilir. İmamlık, müezzinlik, ibtidâiyye medresesi muallimliği veya medrese eğitimini biraz daha ilerleterek molla denilen, belli düzeyde eğitim görmüş kimselerin almış oldukları tecvid eğitimidir. Günümüzde hizmet içi eğitimlerde, kısa süreli seminerlerde bu düzeyde bilgiler verilmektedir. 3. Yüksek düzeyde eğitim alanların veya kıraat-ı aşere okumak için altyapı oluşturanların aldıkları tecvid eğitimi: Bunlar *İbnü'l-Cezerî Mukaddimesi*'ni ezberlemek ve şerhlerini okumak suretiyle tecvidin meselelerini etraflıca anlayıp illet ve ihtilaflarına vakıf olduktan sonra kıraat-ı aşere eğitimi alacak düzeye gelmiş olanlardır. Bundan sonra kıraat-ı aşere, takrib ve tayyibe eğitimi alınırdı. Ziya Bey Kütüphanesi'ndeki yazma kıraat eserlerinden hareketle burada Mısır Tariki ve Mutkin mesleki üzere kıraat ilmi eğitimi yapıldığı anlaşılmaktadır. Günümüzde Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı bazı eğitim merkezlerinde bu ve diğer tarik ve mesleklerle kıraat-ı aşere, takrib ve tayyibe eğitimi sürdürülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kıraat, Tecvid, Yazma Eserler, Sivas Ziya Bey Kütüphanesi, Kıraat ve Tecvid İlimine Dair Yazma Eserler.

Giriş

G eçmişten günümüze Kur'ân'ın okunmasına ve anlaşılmasına yönelik yürütülen tefsir, tecvid ve kıraat ilmi çalışmaları neticesinde yüzlerce eser yazılmış, yazılan bu eserler kütüphanelerdeki raflarda kendilerine bir yer bulmuştur. Yazıldıkları dönemin bilgi birikimini günümüze taşıyan bu çalışmalardan her birinin, dinimizin kutsal kitabı olan Kur'ân-ı Kerîm'i okuma, okutma, anlama ve anlatma çabalarını, ilahî rızaya erme duyguları içerisinde bir sadaka-i câriye olması temennisiyle kaleme alındıkları anlaşılmaktadır. Bu eserleri üç gruba ayırabiliriz:

a. Bu eserlerden yüzlercesi günümüze kadar ulaşmadan çeşitli sebeplerle yok olup gitmiştir. Bunların izine çoğu kez kendilerinden sonra yazılan eserlerdeki bir alıntıda rastlarız. Bazen bunlar başka bir eserin içerisindeki bir atıfta karşımıza çıkar. Ama daha çok bu eserlerin isimlerine Kâtip Çelebi'nin *Keşfü'z-zunûn'u*, C. Brockelmann'ın *GAL'ı (Geschichte des arabischen Litteratur)*, yine C. Brockelmann'ın *GAL Suppl. (Geschichte des arabischen Litteratur Supplementband)*, Fuat Sezgin'in *GAS'ı (Geschichte des arabischen Schriftums)*, yine aynı yazarın *Târîhu't-türâsi'l-'Arabî* adlı eseri, Ali Şevâh İshak'ın *Mu'cemü musannefâti'l-Kur'ân'i'l-Kerîm'i*, H. Ritter'in "Ayasofya Kütüphanesinde Tefsir İlimine Ait Arapça Yazmalar" adlı makalesi ve Ömer Nasuhi Bilmen'in *Büyük Tefsir Tarihi Tabakâtü'l-Müfessirîn* gibi bibliyografik eserlerde karşılaşılmaktadır.¹

b. Bu eserlerin bir kısmı günün şartlarına ve imkânlarına göre tahkik, tashih vb. çalışmalar yapılarak neşredilmiş ve böylece ilgililerin istifadesine sunulmuştur.

c. Yine bu yazma eserlerden bir kısmı ise halâ kütüphanelerin tozlu raflarında araştırmacıların ilgisini beklemektedir.

Buradan hareketle biz de Sivas Ziya Bey Yazma Eserler Kütüphanesi'nde bulunan yazma tecvid ve kıraat ilmi ile alakalı eserleri tanıtma amacıyla ele alıp araştırmacıların dikkatine sunmak istedik. Asıl amacımız hem tefsir hem Kur'ân ilimleri hem de tecvid ve kıraatle ilgili eserlerin tümünü bir arada vermektir. Ancak bu bir makalenin sınırlarını çok aşacağı için biz de tecvid ve kıraat ilmi ile alakalı olanları ayırıp, diğerlerini de başka bir çalışmada ele almanın doğru olacağını düşündük.

Bizim bu çalışmamız, Sivas Ziya Bey Yazma Eserler Kütüphanesi'ndeki yazmalarla ilgili tecvid ve kıraat ilmine dair yapılmış ilk çalışmadır. Ancak bundan önce Hülya Altunya ve Adil Koyuncu mantık ilmi, Yüksel Göztepe ile Fatih Çınar tasavvuf ilmi ve Halis Demir fıkıhla ilgili el yazma kitap ve

¹ Benzer yaklaşım için bk. Süleyman Mollaibrahimoğlu, *Süleymaniye Kütüphanesi'nde Bulunan Yazma Tefsirler (Metot ve Kaynakları)* (İstanbul: Süleymaniye Vakfı Yayınları 2002), 1-2.

Risâleler üzerinde birer makale çalışması yapmışlardır.² Bütün bu çalışmalarda ortak amaç, Sivas Ziya Bey Yazma Eserler Kütüphanesi'nde bulunan dikkatlerden kaçmış nadir bir yazma eseri meraklı bir araştırmacısı ile buluşturmadır.

Kütüphaneler hem buldukları şehrin hem ülkenin hem de insanlığın yazılı hafızasıdır. Bu gerçeğin farkında olan ecdadımız buldukları şehirleri kütüphanesiz bırakmamışlardır. Bir de bu yazılı mirasın kesintisiz olarak sonraki nesillere aktarılmasında zamanın şartlarına galip gelebilseydi, medeniyet açısından ne kadar büyük bir değer olacağı tartışılmazdı. Kütüphanelerdeki yazma eser koleksiyonlarının elde mevcut nüshaları bir nebze de olsa bunu sağlamaktadır. Bu sebeple yapılan çalışmalar, sempozyumlarda sunulan tebliğler, yazılan kitap ve makaleler ışığında Ziya Bey Yazma Eserler Kütüphanesi'ne gelinceye kadar Sivas'ta kütüphanelerin geçmişine bir göz atmak gerekir. Çünkü burası, plan ve projesiyle müstakil kütüphane olarak yapılmasının yanı sıra, kadim eserlerle çağdaş eserleri bir arada bulundurmaktadır. Bu kadim eserlerin sözcüğü konusu kütüphaneye kazandırılmasının izlerini sürmek, bu şehir ve çevresinde yapılan eğitimin seviyesini anlamak ve okunan eserler hakkında bir fikir edinmek için çalışmamıza geçmişten günümüze Sivas kütüphaneleri hakkında bilgi vererek başlamanın faydalı olacağını düşünüyoruz.

1. Geçmişten Günümüze Sivas Kütüphaneleri

Sivas, Anadolu Selçuklularının (1073-1308) büyük bir kültür merkezi ve önemli askeri üslerinden birisi idi. Buranın o dönemdeki unvanı Dâru'l-a'la ve Dâru'l-'ulemâ idi.³ Eskiden beri doğu ile batı, kuzey ile güney arasında Anadolu ticaret yollarının kavşak noktasında olan Sivas, bu konumu ile ticarete olduğu kadar ilimde de bir merkez olma özelliğine sahip olmuştur.⁴ I. İzzeddin Keykavus'un (öl. 616/1220) çok sevdiği için zamanının büyük kısmını burada geçirmesi,⁵ I. Alaeddin Keykubad'ın (öl. 634/1237) ilk tahta çıkış merasiminin burada yapılmış olması,⁶ bu belde-

² Hülya Altunya - Adil Koyuncu, Sivas Ziya Bey Yazma Eserler Kütüphanesi'nde Bulunan Mantık İlmine Dair El Yazması ve Matbu Eserler, *Mantık Araştırmaları Dergisi* 2/1-2 (ocak 2021), 63-152; Yüksel Göztepe - Fatih Çınar, Sivas Ziya Bey Yazma Eserler Kütüphanesi'nde Bulunan Yazma Tasavvufî Eserler, *Akademik İslami Araştırmalar Dergisi*, 5, (2018), 13-46; Halis Demir, Ziya Bey Yazma Eserler Kütüphanesi'ndeki Fıkıhla İlgili Kitaplar ve Risaleler, *Tahkik*, 1/2, (2018), 187-232.

³ Melek Dosay Gökdoğan, "Selçuklular Döneminde Bilimsel Etkinliklerde Sivas'ın Yeri", *Selçuklular Döneminde Sivas Sempozyumu Bildirileri*, ed. Kadir Pürlü, (Sivas: Sivas Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2006), 206; Müjgan Üçer, *Güldeste-i Sivas mekanlar ve İnsanlar I*, (İstanbul: Sivas Belediyesi, 2017), 35; Abdullah Kaya, "Selçuklular Dönemi Sivas'ta İlmî Hayat ve İlim Adamları", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 1/2 (2008), 217.

⁴ Kaya, "Selçuklular Dönemi Sivas'ta İlmî Hayat ve İlim Adamları", 216.

⁵ Gökdoğan, "Selçuklular Döneminde Bilimsel Etkinliklerde Sivas'ın Yeri", 206.

⁶ Faruk Sümer, "Keykubad I", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları,

nin Anadolu Selçukluları nazarındaki yüksek mevkiini işaret etmektedir. Selçuklu yöneticilerinin bu şekilde Sivas'a verdikleri önemle, burada büyük medreseler inşa edilmiş ve burası 13. yüzyılda Anadolu'da önemli kültür merkezlerinden biri haline gelmiştir.

Selçuklular döneminde Sivas'ta kurulmuş olan on üç medreseden⁷ sadece üçü ayakta kalabilmiş,⁸ diğerleri yıkılıp yok olmuştur. Bu medreselerle birlikte bazılarının müştemilatında bulunan kütüphaneler de yok olmuştur. Zira o dönemde her medresenin olmasa da bazı büyük medreselerin en önemli müştemilatından birinin kütüphane olduğu, medreseyle birlikte kütüphanesinin de inşa edildiği anlaşılmaktadır. Örneğin bunlardan Burûciye Medresesi, Muzafer Burucerdî tarafından 1271 tarihinde kütüphanesiyle birlikte yaptırılmıştır. Aynı şekilde yine 1271 yılında Selçuklu veziri Sahip Ata Fahrettin Ali tarafından yaptırılan ve halk arasında Gök Medrese diye isimlendirilen Sahibiye Medresesi bünyesinde de bir kütüphane bulunmaktaydı.⁹ Bu kütüphanelerden özellikle Gök Medrese Kütüphanesinin yıllık 360 dirhem olan kütüphane giderleri¹⁰ göz önüne alındığında, bu kütüphanenin oldukça önemli ve işlevsel olduğu anlaşılmaktadır. Ancak yine de bunları müstakil birer kütüphane olarak değil de bir yapının içinde yer alan birimler yahut medrese kitaplıkları olarak görmek gerekir.¹¹

Osmanlılar döneminde 16. yüzyıla gelinceye kadar yeni bir kütüphane bilgisine rastlanmamıştır. 16. yüzyılda Osmanlı döneminde Sivas'ta üç önemli kütüphaneden bahsedilmektedir.¹²

a. Bunlardan birisi Küçük Minare Mahallesi'nde Şemseddîn-i Sivâsî'ye (öl. 1597), Vali Hasan Paşa tarafından vakfedilen arazi üzerine kurulan zaviyede bir kütüphanenin de olduğu, vakfiyesinden anlaşılmaktadır. Şemseddîn-i Sivâsî'nin vakfettiği eserlerle 16. yüzyılda kurulan kütüphane, daha sonra ahfadından Şeyh Abdullah Efendi tarafından yeni vakıf kitaplarının ilavesiyle zenginleştirilmiştir. Kütüphanedeki kitapların hem diğer mahallelere ödünç verildiği hem de hâfız-ı kütüp (kütüphanedeki

2008), 35/358.

⁷ Osman Turan, *Selçuklular ve İslamiyet* (İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1993), 123; N. Yücel Mutlu, *Sivas'ta Kütüphaneciliğin Geçmişi ve Dârü'r-Râha (Ziya Bey) Kütüphanesi* (Ankara: Önder Matbaacılık Ltd., 2016), 45-46.

⁸ Gökdoğan, "Selçuklular Döneminde Bilimsel Etkinliklerde Sivas'ın Yeri", 206.

⁹ Ömer Demirel, *Osmanlı Dönemi Sivas Şehri* (Sivas: Sivas Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2006), 56-57; Gökdoğan, "Selçuklular Döneminde Bilimsel Etkinliklerde Sivas'ın Yeri", 206-207; Sümeyye Sarıtepe, "Sivas'ta Kültürel Ortam ve Ziya Bey Kütüphanesi", *Osmanlılar Döneminde Sivas Sempozyumu (21-25 Mayıs, 2007) Bildirileri -III-* (Sivas: Sivas Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, 2007), 233-234.

¹⁰ Sarıtepe, "Sivas'ta Kültürel Ortam ve Ziya Bey Kütüphanesi", 234.

¹¹ Mutlu, "Sivas'ta Kütüphaneciliğin Geçmişi ve Dârü'r-Râha (Ziyâ Bey) Kütüphanesi", 28.

¹² Demirel, *Osmanlı Dönemi Sivas Şehri*, 25.

kitaplardan sorumlu resmi kütüphane görevlisi) tarafından haftanın belli günlerinde okutulduğu anlaşılmaktadır. Örneğin el-Hac Süleymân Paşa tarafından vakfedilen 20 ciltlik tefsir, lügat vb. eserlerin hem kütüphanede hem de ödünç verilmek suretiyle şehir içinde olmak şartıyla diğer mahallelerde okutulmasına izin verilmiş olması,¹³ bu kütüphanenin halka hizmet veren bir kütüphane olduğunu göstermesi bakımından dikkate değer önemli bir detaydır. Bununla beraber burasının bir dergâh kütüphanesi olarak hizmet verdiğini, buna bir de 1301/1884'te Sivas'ta bulunan Mûr Ali Efendi (Morali Baba) dergâhında 200 kadar kitap ihtiva eden (kitaplık olarak hizmet veren) kütüphaneyi¹⁴ de eklemek gerekir. Bu her iki kütüphane bugün mevcut değildir.

b. Osmanlılar döneminde (1761) yıllarında Sivas Müftüsü Numan Efendi (öl. 1768) tarafından Ulu Cami'nin batı tarafında kubbeli kârgir bir bina, müstakil kütüphane olarak inşa ettirilmiştir. Kendisi ve aile büyüklerine ait kitapları bu kütüphanede toplamış olan Seyyid Numan Efendi, bu kütüphanenin Sivas'ın ilim ve kültürel hayatına katkısını devam ettirmesi için 57 adet dükkân, 4 adet değirmen, 2 çiftlik, 1 hamam, 1 han ve 1 bostanla bir vakıf kurmuş, vakfiyede kimlerin müteveli olacağını, vakıf gelirlerinin ne şekilde harcanacağını belirtmiştir.¹⁵ Ancak bu bina da zamanın şartlarına yenik düşerek yıkılmış, o günden bu güne bir bahçe duvarı ve Numan Efendi'nin mezarının da içinde olduğu birkaç mezardan müteşekkil bir mezarlık kalmıştır.¹⁶

c. Osmanlı'nın son dönemlerinde yine müstakil kütüphane olarak yaptırılan bir bina da Dârü'r-Râhâ Ziya Bey Kütüphanesidir. Bugün hâlâ Türkiye'de sayılı kütüphanelerden sayılan ve Kültür Bakanlığı Yazma Eserler Kütüphanesi olarak hizmet veren Sivas Ziya Bey Yazma Eserler Kütüphanesi ki çalışma açısından burayı biraz daha yakından tanıtmak gerekmektedir.

2. Ziya Bey'in Hayatı ve Ziya Bey Kütüphanesi

Yusuf Ziyâeddin Efendi (Ziya Bey/Ziya Başara), 1285/1869 yılında Sivas'ta şehrin önde gelen ailelerinden Mütevellîzâde Mehmet Efendi'nin oğlu olarak dünyaya gelmiştir. İbtidaiyye ve Rüştîye tahsilinden sonra Arapça ve Farsça da öğrenerek iyi bir eğitim almıştır. Eğitimini tamamladıktan bir süre sonra Sivas Vilâyeti Mektûbî Kalem'inde mübeyyiz olarak

¹³ Demirel, *Osmanlı Dönemi Sivas Şehri*, 25 (ve Sivas Şerîye Sicillerinden aktarılan 17 no'lu dipnot bilgisi).

¹⁴ Mutlu, *Sivas'ta Kütüphaneciliğin Geçmişi ve Dârü'r-Râhâ (Ziyâ Bey) Kütüphanesi*, 64.

¹⁵ Salih Şahin, *Kültür Tarihimizde Sivaslı Bir Aile Sarhatıpzadeler* (Sivas: Buruciye yayınları, 2011), 180-181.

¹⁶ Sarıtepe, "Sivas'ta Kültürel Ortam ve Ziya Bey Kütüphanesi", 234

işe başlamış, kalemin çeşitli bölümlerinde görev yapmış, mümeyyizliğe kadar yükselmiştir. Koyulhisar ve Divriği ilçelerinde Â'sâr memurluğu, Divriği Kaymakam vekilliği, Vilâyet Gazetesi yazarlığı, Sivas Sanayi Mektebi Müdürlüğü, Vilayet İâşe Müdürlüğünde bulunmuş, 1317/1902 yılında Hicaz Demiryolu için yardım toplama kampanyasındaki başarısından dolayı madalya almış, daha sonra Sivas Vilayet Meclisi'nde Hamidiye-Hicaz Demiryolu Komisyonu'nda görev yapmıştır. Erzurum Kongresine Sivas delegesi olarak katılan Yusuf Ziya Bey, 23 Nisan 1920 yılında TBMM'nin açılışında Sivas Mebûsu olarak hazır bulunmuş, soyadı kanunun çıkmasıyla Başara soyadını almış ve vefat tarihi olan 1943 yılına kadar Sivas Milletvekili olarak görev yapmıştır.¹⁷

Yusuf Ziya Bey kitaplara düşkünlüğü sebebiyle kitap toplamaya başlamış ve devamlı yayınlara abone olmuş, vefat edinceye kadar servetini ve maaşını kitap almaya ve kütüphanesini geliştirmeye harcamıştır. Birinci Devre Milletvekilliği yaptığı dönemde de arkadaşlarından kütüphanesi için yardım isteğinde bulunmuş ve kitap istemiştir. Evli ve sekiz çocuk babası olan Yusuf Ziya Bey arkasında hayırla yâd edilmesine vesile olan bir kütüphane bırakarak 1943 senesinde vefat etmiştir.¹⁸

Dâru'r-Râha, Sivas'ta kurulmuş kısmen eski sayılabilecek vakıflardan birisi olup, Sivas Vilayet Mektûbî Kalemi Mümeyyizi Yusuf Ziyâeddin Efendi (Ziya Bey) bu vakfın mütevellisi iken, Dâru'r-Râha vakfına ait Evkaf Nezaretinde birikmiş toplu paranın Sivas'a gelmesi ve Vali Reşid Akif Paşa'nın teşvikleriyle Sivas'a bir kütüphane yapılmasına karar verilmiştir. Vakıf mütevellisi Yusuf Ziyaeddin Efendi bunu bir emir telakki etmiş, kendi şahsi imkânlarını da seferber ederek kütüphanenin yapılması için canla başla gayret göstermiştir.¹⁹

Sivas'taki meşhur ismi ile Ziya Bey'in büyük gayretleri ile iki katlı, kesme taştan yapılan kütüphane binası, 1908 yılında tamamlanmış, "Dâru'r-Râha Kütüphanesi" ismi ile hizmete açılmıştır. Kuruluşundan Cumhuriyetin ilk yıllarına kadar Dâru'r-Râha ismi ile anılan kütüphanenin adı eski alfabe ile "Kütüphâne-i Ziyâ- inşası, R. 1324" levhası ile değiştirilmiştir. 1928 harf inkılabından sonra "Ziya Kütüphanesi-1908" adı verilen kütüphane, halk arasında "Ziya Bey Kütüphanesi" olarak meşhurdur. En son haliyle bugün hem halk arasındaki ismi muhafaza edilmiş hem de kulla-

¹⁷ Mutlu, *Sivas'ta Kütüphaneciliğin Geçmişi ve Dâru'r-Râha (Ziyâ Bey) Kütüphanesi*, 95-110; İbrahim Aslanoğlu, *Geçmişten Günümüze Sivas Meşhurları*, Sivas, 2007, 192-193; Fatih Rukancı, "Sivas Ziya Bey Yazma Eserler Kütüphanesi", *Türk Kütüphaneciliği Dergisi* 19/2 (2005), 278-79.

¹⁸ Rukancı, "Sivas Ziya Bey Yazma Eserler Kütüphanesi", 278-79.

¹⁹ Mutlu, *Sivas'ta Kütüphaneciliğin Geçmişi ve Dâru'r-Râha (Ziyâ Bey) Kütüphanesi*, 116-120.

nim amacına uygun olarak “Ziya Bey Yazma Eserler Kütüphanesi” ismi verilmiştir.²⁰

Yusuf Ziya Bey, inşasında büyük gayretler sarf ettiği kütüphanede, eski ve yeni birçok nadide eseri toplayıp bir araya getirmiştir. Bugün kendi adıyla anılan bu kütüphanenin maddi ve manevi ihtiyaçlarının önemli bir kısmını bizzat kendisi karşılamış ve ölünceye kadar kütüphanenin yöneticiliğini kendisi yapmıştır. Bu kütüphanede o dönemde yayınlanan ve günün şartlarında herhangi bir Anadolu şehrinde bulunması zor olan farklı disiplinlere ait eserlerin bulunması en önemli özelliğidir. Ayrıca bu kütüphane, eski ve yeni eserleri, süreli yayınları, Sivas’la ilgili matbuatı bünyesinde bulunduran, her alanda araştırmacılara hizmet sunan bir bilim merkezi konumundadır. Toplama bir yazma koleksiyon özelliğine sahip Ziya Bey Kütüphanesi’nin en eski yazma eseri 12. yüzyıla ait olduğu düşünülürse kütüphane yaklaşık dokuz asırlık bir zaman diliminin nadir yazma eserlerine sahiplik yapmaktadır. Klasik devir ilmi disiplinlerin çeşitli alanlarına ait yazmalar mevcuttur. Örneğin; tefsir (Kur’ân ilimleri), hadis, kelam, fıkıh, tasavvuf, ahlak, eğitim, edebiyat, gramer, lügat, felsefe, mantık, tıp, astroloji vb. eserler mevcuttur. Bu kütüphanedeki yazmalar nesih, tâ’lik, nes-tâ’lik, tevkî’î, divanî, Rik ‘a gibi yazı türleriyle yazılmıştır. Ayrıca bu kütüphanede hat, tezhip, ebru ve cilt sanatının güzel örnekleri de günümüze kadar muhafaza edilmiştir. Bunun yanı sıra çok değerli basma eserler, şehir kültürü ve tarihi ile alakalı kayda değer belgeler de mevcuttur.²¹

Ziya Bey zamanında toplam 3000 kadar esere ev sahipliği yapan kütüphane, daha sonra 704 tanesi el yazması olmak üzere 5985 esere ulaşmış, ondan sonraki dönemde yeni eserler bölümünde 11763 eserin yanı sıra *Sırât-ı Müstakîm*, *Sebîlü’r-Reşâd*, *Şehbâl*, *Beyânü’l-Hak* gibi o gün süreli yayın olarak çıkan dergi ve gazeteler de koleksiyondaki yerini almıştır.²²

Bizim tespitimize göre Ziya Bey Kütüphanesinde (şu an) katalogda sayılı olan el yazması kitap sayısı 2200’den, matbu olanlar ise 16.700’den fazladır.²³ Bu sayı elbette nihai sayı olmayıp, yeni yazma ve matbu eserler kütüphaneye bağış yoluyla kazandırılmaya devam etmektedir. Diğer alanlarda olduğu gibi, yazma safhasındaki tecvid ve kırâât ilmi ile alakalı yazma eserlere her an yenileri eklenebilmektedir. Bu sebeple, (08.03. 2021)

²⁰ Mutlu, *Sivas’ta Kütüphaneciliğin Geçmişi ve Dârü’r-Râha (Ziyâ Bey) Kütüphanesi*, 124-126.

²¹ Bayram Ali Çetinkaya, “Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi İdeal Aydın ve Bürokratı Yusuf Ziya (Başara) Bey ve Ziya Bey Yazma Eserler Kütüphanesi”, *C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* XII/1, 2008, 73-79.

²² Rukancı, “Sivas Ziya Bey Yazma Eserler Kütüphanesi”, 280.

²³ Bu sayıyı bizzat elimizdeki katalogdan sayarak tespit etmeye çalıştık. Kütüphaneye bağış yoluyla hem yazma hem de matbu eserler gelmeye devam etmektedir.

tarhinde elimizde olan kataloga göre bu tasnifi yaptık ve araştırmamızı katalogda yer alan tecvid, kıraat veya Kur'ân ilimleri ile ilgili yazmalarla sınırlandırdık.

3. Makalede Ziya Bey Kütüphanesi'ndeki Tecvid ve Kırâât İlmine Dair Yazma Eserlerin İncelenme Metodu

İslam Hukuku,²⁴ Tasavvuf,²⁵ Kelam²⁶ ve Mantık²⁷ alanındaki yazma eserler üzerinde yapılan daha önceki çalışmalarından ilham alınarak planlanan çalışma, Ziya Bey Kütüphanesi yazma eserler katalogu esas alınarak yapılmıştır. Olabildiğince katalogdaki sıralamada yer alan yazma eserler içerisinden tecvid ve kırâât ilmine dair olanlar diğerlerinden ayrılmıştır. Ancak bunu yaparken yeni bir tasnif sistemi planlanmamıştır. Asıl katalogda önce kayda alınmış olan eserler önce, sonra kayda alınmış olanlar ise sonra sıralanmıştır. Herhangi bir takdim tehir veya yer değıştirme cihetine gidilmemiştir. Yine aynı müellife ait olanları veya aynı konuda olanları (şerhler, metinler vb.) bir araya getirmek gibi bir çabanın içerisine de girilmemiştir. Ancak katalogda yer alan bilgiler, yazım ve noktalama yönünden İsnad Atıf Sistemi'ne uygun hale getirilmiştir. İlaveten eserle alakalı mutlaka zikredilmesi gereken farklı bir bilgi varsa bu da onun katalog verisinden sonra değıerlendirme notu şeklinde eklenmiştir. Ayrıca İmam İbnü'l-Cezerî'nin *el-Mukaddime* adlı manzumesi üzerine yazılan şerhler ve bu eserin tercümesi ile İmam Birgivi'nin *ed-Dürrü'l-yetim*'i üzerine yazılan şerhler ve tercümesi hariç, diğer tecvidler hakkında açıklamayı gerektirecek ilave bir bilgiye gerek olmadığı düşünölmüştür. Zira çoğunda yazar ismi belli olmayıp, katalogda “Tecvîd”, “Kavâ'idü't-Tecvîd”, “Risâle fi'l-Kur'ân”, “Kavâ'id fi'l-Kurân” gibi isimler verilerek kayda geçirilen bu yazma tecvidler, bazı küçük ilave ve noksanlıklarla beraber, genelde tasnif, muhteva ve metot olarak *Karabaş Tecvidi* diye meşhur olan tecvid Risâlesi metodu ile yazıldığı görölmüştür. Bunun için her bir tecvidin ayrı ayrı değıerlendirilmesine gerek olmadığı kanaatine varılmıştır. Çalışmanın amacı olan yazma tecvid ve kıraat eserlerine dair bilgiler, sıra no, demirbaş no, yazar adı, eser adı, dili, yayın tarihi, yazı çeşidi, boyutları, varak sayısı, malzemesi, bölümü ve numarası, bağışçı şeklinde

²⁴ Halis Demir, “Ziya Bey Yazma Eserler Kütüphanesi'ndeki Fıkıhla İlgili Kitaplar ve Risaleler”, *Tahkik İslami İlimler Araştırma ve Neşir Dergisi* 1/2 (Aralık/December, 2018), 187-232.

²⁵ Yüksel Göztepe - Fatih Çınar, “Sivas Ziya Bey Kütüphanesi'nde Bulunan Yazma Tasavvufi Eserler”, *Akademiak (Akademi İslami Araştırmalar Dergisi)* 5 (2018), 13-46.

²⁶ Halil Öztürk, “Ziya Bey Yazma Eserler Kütüphanesi'ndeki Akaid ve Kelam Eserleri”, *Edebali İslamiyat Dergisi* 4/1 (Mayıs 2020), 1-39.

²⁷ Hülya Altunya - Adil Koyuncu, “Sivas Ziya Bey Yazma Eserler Kütüphanesi'nde Bulunan Mantık İlmine Dair El Yazması ve Matbu Eserler”, *Mantık Araştırmaları Dergisi* 2 (2020), 63-152.

katalogdaki formüle uygun bir sıralama ile yazılmıştır. Bazı eserlerle ilgili bilgi verirken, eserin tamam mı eksik mi olduğu, eserin yıpranmış olup olmadığı, aynı ciltte eserle birlikte başka bir eserin olup olmadığı gibi bilgilere de yer verilmiştir. Eserler, “Arapça” ve “Osmanlıca” şeklinde ikili bir tasnife de tabi tutulmuştur.

4. Tecvid ve Kıraat İlimine Dair Arapça Yazma Eserler

1.1. (79/7), Muhyiddin Muhammed b. Pir Ali el-Haneff el-Birgivi (öl. 981/1573), *ed-Dürrü'l-yetim*, Arapça, (t.y), nestalik kırması, 21.8x 15,6 6x9.5, 1 varak, 22 satır, karton Kur'ân, ilim/tecvid (297.1).

İmam Birgivi'nin (öl. 981/1573) tecvide dair yazmış olduğu *ed-Dürrü'l-yetim* adlı Risâleyi yine kendisi şerh etmiş, Saçaklızâde (öl.1243/1827-28) tarafından da tercüme edilerek İstanbul'da, 1253, 1280 ve İzmir'de 1301 yılında basılmıştır.²⁸ Kütüphanede 3916/1 Numara ile kayıtlı *Şerhu Dürrü'l-yetim li Birgivi* adlı eser de Ahmed b. Muhammed el-Akhisârî (öl. 1041/1632), diğer adıyla Ahmed-i Rûmî tarafından bu esere yazılmış bir şerhtir.²⁹

1.2. (79/10), Ebü'l-Hayr Şemseddîn Muhammed b. Muhammed el-Cezerî (öl. 833/1429), *el-Mukaddime*, (Mâturîdî'nin *Risâletü'l Mâturîdî* adlı eseri 2 varak halinde eserin sonunda var.), Arapça, (t.y), medrese neshi, 21.8x15.6 15x9.5, 4+2 varak 15 satır, karton cilt, Kur'ân ilim (297.1).

İmam İbnü'l-Cezerî'nin (öl. 833/1429) tecvid ilmine dair meşhur manzum eseri olup, 109 beyitten müteşekkildir. Osmanlı medreselerinde asırlarca okutturulup ezberlettirilen bu esere pek çok şerh de yazılmıştır.³⁰ Kütüphanemizde 239/1,239/2, 354, 3916/2, 8923, 14390/2,3, 16370/2,3 numaralarla kayıtlı olan yazmalar da yine İmam Cezerî'nin mukaddimesi ve bu mukaddimenin şerhleri (özellikle meşhur Taşköprüzâde şerhi) ile ilgilidir.

1.3. (239/1), Muhammed b. Muhammed el-Cezerî, *Şerhül-Mukaddimeti'l-Cezerîyye*, Hattat: Hasan b. Ali b. Derviş Muhammed, Arapça, 1213(H) 1798(M), nesih, 21x15.5 18.6 x 8.3, 1+ 44 varak, 23 satır, karton cilt, Tecvid, (297.18), Ziyabey Varisleri (03.04.1985).

1.4. (239/2), Muhammed b. Muhammed el-Cezerî, *Mukaddimeti'l-Cezerîyye*, Hattat: Hasan b. Ali Efendi Kasrzade, Arapça, 1212/1798, nesih 14.5 x 8.3 21 x 15 1 + 5 varak, 17 satır, 2 sütun, karton cilt, Tecvid (297.18).

²⁸ Bilgi için bk. Emrullah Yüksel, “Birgivi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları 1992), 6/194.

²⁹ Yahya Michot, “Akhisârî, Ahmed-i Rûmî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yay, 2016), Ek-1/60-62.

³⁰ Geniş bilgi için bk. Tayyar Altıkulaç, “İbnü'l-Cezerî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 20/555.

1.5. (250/3), Yahya b. Ömer, Minkarizade, *Risâletü'n-fi'stimâ'i'l Kur'ân*, Arapça, (t.y), talik, 20 x 12 15 x 6, (68b-87a), 19 varak, 17 satır, deri cilt, Kur'ân-ı Kerîm (297.1).

Eserde ismi zikredilen Müellifin, Şeyhülislam Minkârîzâde Yahya b. Ömer (öl. 1088/1678) Efendi³¹ olduğunu ve bu eserin onun tarafından yazıldığını düşünüyoruz. Fetvaları ve bazı Kur'ân ayetlerinin tefsiri ile ilgili eserlerinin olduğu, hepsinin de yazma olarak kütüphanelerde bulunduğu zikredilmiş, bu eserden bahsedilmemiş olsa da Kur'ân'ın namaz içinde ve namaz haricinde işitilmesi ile alakalı ahkâma dair telif edilen bu Risâlenin de ona ait olması kuvvetle muhtemeldir. Bu risâlenin tefsir bölümünde değil de tecvid veya fıkıh bölümüne kayıtlı olması daha uygundur.

1.6. (354), İsamüddin Ahmed b. Mustafa et-Taşköpri Taşköprizade (öl. 968/1561), *Şerhü'l Mukaddimeti'l Cezerîyye fi 'ilmi't-tecvid*, Arapça, 1250/1834, nesih, 22x16.5 17x10.5, 26 varak, 13 satır, karton cilt, Tecvid, (297.18), Ziyabey varisleri (03.04.1985).

Daha önce İmam İbnü'l-Cezerî'nin *Mukaddime'si* ve şerhleri hakkında (79/10) numaralı eser kaydında bilgi verildi.

1.7. (3916/1), Ahmed b. Muhammed el-Akhisari (öl. 1041/1631), *Şerhu'd-Dürri'l-yetim li Birgivi*, Arapça, 1117/1705, nesih, 20.5x14 16x7.5, 21 varak, 25 satır, deri cilt, Tecvid (297.18).

Bu eser ve yazarı hakkında (79/7) numaralı eser kaydında bilgi verilmiştir.

1.8. (3916/2), Ahmed b. Mustafa Halil İsamüddin Ebû'l-Hayr Taşköprü (öl. 967/1560), *Şerhu Manzûmeti'l-Mukaddimeti'l-Cezerî fi 'ilmi't-tecvid*, Arapça, (t.y), nesih, 20.5x14 15.5x6.5, 83 varak, 17 satır, deri cilt, Tecvid (297.18).

1.9. (3916/3), Yusuf Efendizade Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed İstanbûlî (öl. 1081/1670), *Reddü'l-kırâati bi's-şevâzz*, Arapça, (t.y), nesih, 20.5x14 15.5x7.5, 16 varak, 23 satır, deri cilt, Tecvid (297.18).

Katalogda Müellifin vefat tarihi 1081/1670 olarak verilmiştir. Bu muhtemelen düzeltilmesi gereken bir bilgidir. Müellifin ölüm tarihinin 1167/1754 olması gerekir.³²

Bu eserde müellif kıraatın sahih ve mütevâtir olmasının şartları üzerinde durmuş, bu şartlara uymayan kıraatları şaz olarak tarif ettikten sonra, bu konudaki tartışmalara değinmiştir.³³

³¹ Bilgi için bk. Mehmet İpşirli, "Minkârîzâde Yahya Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2005), 30/ 114-115.

³² Halit Özkan, "Yusuf Efendizâde", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2013), 44/41-42.

³³ Bu konuda geniş bilgi için bk. Ali Öge, 18. Yüzyıl Osmanlı Âlimlerinden Yusuf Efendizâde'nin Kıraat

1.10. (3921), Siracüddin Ömer b. Kâsım b. Muhammed el-Ensari el-Neşşar el-Mısıri (öl. 900/1494), *el-Mükerrer fi mâ tevâtera mine'l-kırâati's-seb'*, müellif hattı, Arapça, 1068/1658, nesih, 21x14.5 14.7x10.3, 215 varak, 17 satır, deri cilt, Tecvid (297.18), Sivas Müze Müdürlüğü devir (02.05.1985).

el-Büdûru'z-zâhire fi'l-kırâati'l-'aşri'l-mütevâtire isimli meşhur eserin de Müellifi olan en-Nşşâr'ın katalogdaki vefat tarihi 900/1494 diye verilmiş, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisinde ise vefat tarihi 938/1531 olarak zikredilmiştir.³⁴ Kütüphanede kayıtlı yazma nüshada eser ismi ferâğ kaydında zikredilmiştir.

1.11. (3968/1), ? (Müellif ve hattat tespit edilemedi), *el-Kasîdetü'r-râ'iyye* (başı eksik), Arapça, 1194/1780, talik, 21x16 13x8.5, 17 varak, 7 satır, 2 sütun, ciltsiz Tecvid (297.18), Sivas Müze Müdürlüğü devir (02.05.1985).

1.12. (3968/2), Kâsım b. Fîrrûh b. Halef er-Ru'aynî eş-Şâtîbî (öl. 590/1193), *el-Kasîdetü'r-râ'iyye* (Başı eksik), Arapça 1194/1780, talik, 21x16 13x8, 87 varak, 7 satır, ciltsiz, Tecvid (297.18).

Katalogda tam ismi zikredilen İmam eş-Şâtîbî'nin *'Akiletü'letrâbi'l-kasâid fi esne'l-makâsid adlı* eseri, *Şâtıbiyyetü's-suğrâ* ve *Kasîde Râ'iyye* isimleri ile de anılmaktadır³⁵. Hakanî'nin *Kasîdyü'r-râ'iyyesi* ile karıştırılmamalıdır.³⁶

1.13. (6460), Hüseyin b. Mustafa el-Bursevî, *Kavâ'idü'l-Kur'ân*, (müellif hattı), Arapça, 1061/1651, nesih, 14.5x10.5 9.5x6, 84 varak, 9 satır, deri cilt, Tecvid (297.18), Bedreddin Heper bağış (21.06.1988).

1.14. (8923), Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed el-Mukrî İbnü'l-Cezerî (öl. 833/1429), *Tayyibetü'n-neşr fi'l-kırâati'l-'aşr*, Arapça, (t.y), nesih, 18.5x12.5 14.8x8.4, 118 varak, 13 satır, Kur'ân ilimleri (297.1), Sivas Müze Müdürlüğü devir (10.07.2010).

İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-kırâati'l-'aşr* adlı eserinde verdiği kırâat ilmine dair temel bilgileri manzum hale getirerek bu eseri meydana getirmiştir. Tayyibe, kıraat-ı aşere eğitiminde en son aşamada okunan ders kitabıdır.

1.15. (8932/1), Ebû Muhammed el-Kâsım b. Fîrrûh eş-Şâtîbî (öl. 590/1194), *Gayretü'l-ümniyye fi keşfi nazmi's-Şâtîbîyye*, hattat: Hüseyin b. Hasan b. Salih, Arapça, 1169/1756, nesih, 17x11.5 11x6, 77 varak 13 satır, Tefsir (297.211), Sivas Müze Müdürlüğü devir (10.07.2010).

İlimdeki yeri, (İstanbul: Hacıveyszade İlim ve Kültür Vakfı Yayınları) 2019; Ahmet Gökdemir, Osmanlı Kıraat Eğitiminde Şâz Kıraatlar ve Yûsuf Efendizâde'nin Konuya Dair Tepkisi", *Marife*, 19/1 (2019), 67-81. Bu her iki çalışmada da Ziya Bey Kütüphanesindeki bu yazmaya dair bir bilgiye yer verilmemiştir.

³⁴ Bilgi için bk. Ömer Türker, "Neşşâr, Sırâceddin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 33/24-25.

³⁵ Abdurrahman çetin, "Şâtîbî, Kasım b. Fîrruh", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları 2010), 38/376-377.

³⁶ Bk. Durmuş Arslan, "Ebû Müzahim Musa b. Ubeydullah el-Hakanî ve Kasîdetü'r-Râiyye'sinin Tecvid Tarihindeki Yeri", *Turkish Studies* 13/25 (2018), 19-40.

Ulaşabildiğimiz bir *Hırzû'l-emânî* yazma nüshasının sonunda (ferâğ kaydından sonra), “elhamdülillahi Rabbi'l-âlemîn fî keşfi rumûzi's-Şâtıbiyye li Şemsiddîn Ebî Hasan Ali b. Ahmed b. Eyyûb b. Sıddîk et-Türkistânî Rahimehullah ve radiyallahu anh” şeklinde yeni bir risâle girişi ile kırâât-ı aşere imam ve râvilerinin rumuzundan bahseden yaklaşık bir buçuk sayfalık bir manzumenin sonundaki ferâğ kaydında “temmet *Ġâyetü'l-ümniyye fî keşfi rumûzi's-Şâtıbiyye*” diye bir isim kaydı yer almıştır. Kanaatimizce kütüphanede 8932/1 numara ile kayıtlı olan bu eser aslında Şâtıbî'nin *Hırzû'l-emânî* adlı eseri olup, sonunda “*Ġâyetü'l-ümniyye fî rumûzi's-Şâtıbiyye*” olan kısım kitap sonunda isim olarak zikredilmiş, ama Risâleye eserin sonunda yer verilmemiştir. Dolayısı ile bu eserin *Hırzû'l-emânî* diye isimlendirilmesi doğru olur.

1.16. (8932/2), Ebü'l-Hayr Şemseddîn Muhammed b. Muhammed el-Cezerî (öl. 833/1429), *el-Mukaddimetü'l-Cezeriyye fî't-tecvîd*, Arapça, 1168/1755, nesih, 17x11.5 11.5x6, 6 varak 11 satır, Kur'ân ilimleri (297.1).

1.17. (9018/1), ? (Müellif ve hattat tespit edilemedi), *Risâle fî mesâil-i müteallikun bi't-tecvîd* (kitap bir hayli yıpranmıştır.), Arapça, (t.y), nesih, 22x15 9x14.5, 1b-4a varak, 20 satır, ciltsiz, Tecvid (297.18), Sivas Müze Müdürlüğü devir (10.07.2010).

Tecvidle alakalı pek çok yazma risâle çoğunlukla müellif ismi zikredilmeden, bazıları “tecvîd” ismi ile bazıları da burada olduğu gibi “*Risâle fî mesâil-i müte'allikun bi't-tecvîd*” veya “*Risâle fî't-tecvîd*” gibi isimlerle kaydedilmiştir.

1.18. (9018/2), (Müellif ve hattat tespit edilemedi), *Tecvid Risâlesi* (sonu eksik), Arapça, (t.y), nesih, 22x15 9x15.5, (4b-18b) varak 20 satır, ciltsiz, Tecvid (297.18).

1.19. (9018/3), Muzaffer b. İbrâhim b. Mansûr el- Hatîb, *Risâle fî elfâzi'l-küfr Ebü'l Feth*, Arapça, (t.y), nesih, 22x15 9x15, (19a-22b) 20 satır, ciltsiz, Tecvid (297.18).

Kıraat ve tecvid ile ilgili bir eser olmayıp, inanç/akaid eserleri arasında olması gerekir. Bu bölümde yer alması bir yanlışlık eseri olsa gerek.

1.20. (14274/1), Sahibi: Şeyh Abdullah Haşim el-Mekkî Ebü'l-Bekâ Ali b. Osmân b. Muhammed İbnü'l-Kâsîh (öl. 801/1399), *Kürretü'l-âyn fî'l-feth ve'l-imâle beyne'l-lafzeyn*, hattat: İbrâhim b. Süleymân b. Muhammed b. Abdülaziz (öl. 1056/1646), Arapça, 1056/1646, nesih, 20x15 17x10, (1b-23b) 23 satır, karton Kur'ân ilim (297.1).

1.21. (14274/1), Sahibi: Şeyh Abdullah Haşim el-Mekkî Ebü'l-Bekâ Ali b. Osmân b. Muhammed İbnü'l-Kâsîh (öl. 801/1399), *Kürretü'l-âyn fî'l-feth ve'l-imâle beyne'l-lafzeyn*, hattat: İbrâhim b. Süleymân b. Muhammed b. Ab-

dülaziz, (öl. 1056/1646), Arapça, 1056/1646, nesih, 20x15 17x10, (1b-23b) 23 satır, karton, Kur'ân ilim (297.1), İlahiyat fakültesi devir (19.10.2016).

Sıra numaraları farklı, ama demirbaş numaraları aynı olan bu iki eser mükerrer olup, müellif eserinin ismini *Kurratü'l-'ayn* olarak zikretmiş, telif amacını da kıraat eğitimi alan öğrencilerin mütalaasına katkı sağlamak için kıraat-ı seb'ada feth, imâle ve beyne ile okunan lafızları cem etmek diye açıklamıştır.

1.22. (14304/1), Muhammed b. Ebû Bekir el-Marâşî Saçaklızade (öl. 1145/1732), *Cühdü'l-mukill*, hattat: Seyid Osmân Tokadi, Arapça, (t.y), nesih, 21x15 14x8, 38 varak, 17 satır, deri, Kur'ân ilimleri (297.1).

Arka arkaya sıra numarası farklı, ama kayıt/demirbaş numaraları aynı olan bu iki eser mükerrer kaydedilmiştir. Saçaklızâde'nin meşhur eseri *Cühdü'l-mukill* diye katalogda isimlendirilen eser, aslında *Beyânü cühdü'l-mukill*'dir. Saçaklızade tarafından *Beyânü Cühdü'l-mukill/Şerhu Cühdü'l-mukill* adıyla şerh edilmiştir.³⁷ Eserin ferağ kaydının yer aldığı son sayfaları eksiktir.

1.23. (14304/1), Muhammed b.Ebû Bekir el-Marâşî Saçaklızade (öl. 1145/1732), *Cühdü'l-Mukil*, hattat: Seyid Osmân Tokadi, Arapça, (t.y), nesih, 21x15 14x8, 38 varak 17 satır, deri, Kur'ân ilimleri (297.1), C.Ü. İlahiyat fakültesinden devir (19.10.2016).

1.24. (14304/2), ? (Müellif ve hattat tespit edilemedi.), *İlmü't-tecvîd*, Arapça, (t.y), nesih, 21x15 14x8, 127 varak, 17 satır, deri, Tecvid (297.18).

1.25. (14304/3), ? (Müellif ve hattat tespit edilemedi), *Risâletü'z-Zâd* (*Mukaddimetü İbn Cezerî* adlı eser var sonunda), Arapça, (t.y), nesih, 21x15 14x8, 13 varak, 17 satır, deri, Tecvid (297.18).

Saçaklızâde'ye ait olan bu risâlede dâd harfinin tâ ve zâ harfleri ile olan farklılıkları ele alınmış, bu konu ile ilgili tartışmalara değinilmiştir.

1.26. (14308), Ebû Muhammed el-Kâsım b. Fîrrûh eş-Şâtibî (öl. 590/1194), *Kitabü'ş-Şâtibî* (içerisinde iki adet risâle var), hattat: Hafız Osmân b. Nuri b. İbrâhim, Arapça, 1288/1871, nesih, 21x15 13x9, 38+9+15 varak 16 satır, deri, Kur'ân ilim (297.1), C.Ü. İlahiyat fakültesi devir (19.10.2016).

1.27. (14310), Muhammed b. Mustafa en-Nâimî (öl. 1174/1760), *Mütknü'r-rivaye fi ulumi'l-kıraati ve'l-hidaye*, hattat: Çelebioğlu Şeyhü'l-Kurra İbrâhim b. İsmail, Arapça, 1181/1767, nesih, 20x13 14x7, 161 varak 25 satır, karton, Kur'ân tilavet (297.1), C.Ü. İlahiyat fakültesi devir (19.10.2016).

³⁷ Tahsin Özcan, "Saçaklızâde Mehmed Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları 2008), 35/368-370

Müellif kitabının ismini (2-a) varakta, katalogdaki ismi ile zikretmiştir. Bu eserin ismi, kırâât eğitiminde Mısır Tarîki'nin iki mesleğinden biri olan Mütkin Mesleği'ne isim olmuştur.

1.28. (14322), ? (Müellif ve hattat tespit edilemedi), *Tecvîd*, Arapça, (t.y), nesih, 19x14 13x7, 29 varak, 14 satır, bozuk karton, Tecvid (297.18), C.Ü. İlahiyat fakültesi devir (19.10.2016).

1.29. (14390/1), Ebû Muhammed el-Kâsım b. Fîrrûh eş-Şâtîbî öl. 590/1194), *'Akîletü etrâbi'l kasâid fi esne'l-makâsid*, Arapça, 1145/1732, nesih, 19.2x13.5 12.5x7.8, (1b-16b) 16 varak 2 sütun 11 satır, ciltsiz, Kur'ân ilim (297.1), şahıslardan bağış gelen yazma eserler.

1.30. (14390/2) Ebü'l-Hayr Şemseddîn Muhammed b. Muhammed el-Cezerî (öl. t: 833/1429), *el-Mukaddimetü'l-Cezerîyye*, Arapça, 1145/1732, nesih, 19.2x13.5 12.5x7.8, (17b-23a), 7 varak 2 sütun, 11 satır, ciltsiz, Kur'ân ilim (297.1).

Bu eserin de tecvid olarak kaydının düzeltilmesi uygun olur.

1.31. (14390/3), Şemseddîn Muhammed b. Muhammed el-Cezerî (öl. 833/1429) *Kasidetün lâmiyyetün uhrâ Ebü'l-Hayr*, Arapça, 1147/1734, nesih, 19.2x13.5 12.5x7.8, (25a-38a) 14 varak 2 sütun 11 satır, ciltsiz, Kur'ân ilim (297.1).

Kâsîdetün lâmiyyetün uhrâ diye isimlendirilen bu eserin İbnü'l-Cezerî'ye nispetini tespit edemedik. Fakat İmam Şâtîbî'nin 1173 beyitten oluşan *Hirzû'l-emânî ve vechü't-tehânî* adlı manzum eserinin bir diğer adı olan *Kasîde-i Lâmiyye*'sinin³⁸ yanlışlıkla İbnü'l-Cezerî'ye kaydedilmiş olma ihtimalini de belirtmek isteriz.

1.32. (14390/4), Ebû Muhammed el-Kâsım b. Fîrrûh eş-Şâtîbî (öl. 590/1194), *Hirzû'l-emani ve vechü't-tehâni (el-Kasidetü'ş-Şâtîbîyye)*, Arapça, 1145/1732, nesih, 19.2x13.5 12.5x7.8, (39b-94a) 47 varak 2 sütun 11 satır, ciltsiz, Kur'ân ilim (297.1)

1.33. (14391/1), Ali b. Süleymân b. Abdullah el-Mansûrî (öl. 1134/1721), *Tahrîrû't-turuki ve'r-rivâyeti fi ba'zi'l-âyâti min tarîk tayyibeti'n-neşr* (giriş sayfası altınla tezhip edilmiş, cetvelli) vakfeden: el-Hac Hüseyin b. el-Hac İsmail el-Erzurumi, Arapça, 1152/1739, nesih, 21x12 12.5x5.5, 50+2 varak 25 satır, deri, Tecvid (297.18), şahıslardan bağış gelen yazma eserler.

Ali b. Süleymân b. Abdullah el-Mansûrî, kırâât eğitiminde Mısır tariki olarak bilinen metodun Osmanlı'da yerleşmesi ve kökleşmesine vesile olan kırâât âlimidir. Aynı zamanda tahrîrat ilminde iki ekolden biri olan ve ruhsat ehli olarak görülen Medresetü'l-Mansûrî'nin kurucusudur.

³⁸ Bk. Fatih Çollak, "eş-Şâtîbiyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/377-379.

Onun bu alanda yazdığı en meşhur eseri katalogda ismi zikredilen eserdir. Bu eser bazı kataloglarda *Risâle fî mâ yete'alleku bi ba'zi'l-âyâti min tarîki tayyibeti'n-neşr*, *Tertîbü'l-kırâât*, *Tahrîru't-turuk ve'r-rivâyât fî mâ teyessera mine'l-âyât fî vücûhi'l-kırâât* gibi isimlerle kaydedilmiştir.³⁹

1.34. (14391/2), Ali b. Süleymân b. Abdullah el-Mansûrî (öl. 1134/1721), *Hallü mücmilâti't-tayyibe*, vakfeden: el-Hac Hüseyin b. el-Hac İsmail el-Erzurumi, Arapça, 1148/1735, nesih, 21x12 12.5x5.5, 13 varak 25 satır, deri, Tecvid (297.18).

Bu eser Ali b. Süleymân el-Mansûrî'nin tahriratla ilgili bir diğer eseri olup, ismi *Hallü mücmeli't-tayyibe*'dir. İbnü'l-Cezerî'nin *Tayyibetu'n-neşr* adlı eserinde mücmel olarak zikredilen bazı hususları açıklamak için yazılmıştır.⁴⁰

1.35. (14449/2), ? (Müellif ve hattat tespit edilemedi), *Tarîkü'l-müte'allimi fî ilmi't Tecvîd* (kitabın baş kısmında 41. sayfadan 63. varaka kadar ve kitabın son kısmında 70 ile 90. varak arasında muhtelif konularda notlar var), Arapça, (t.y), Rik 'a, 21x16.5 17x13,5, 7 varak (63b-69a) bb, st. deri, Tecvid (297.18)

1.36. (16370/2), Şemseddîn Muhammed b. Muhammed el-Cezerî (öl. 833/1429), *el-Mukaddimetü'l-Cezerîyye Ebü'l-Hayr* Arapça, (t.y), talik nesih, 19,5x13 15,5x8, 5 varak 13 satır, karton, Tecvid (297. 18).

1.37. (16370/6), Ahmed b. Muhammed b. Musa el-Merâğî *Kitâbu Kavâ'idü'l-Bedriyye* (konu başlıkları kırmızı mürekkeble yazılmış), Arapça, 1101/1690, nesih, 19,5x13 12x7,5, 46 varak, 9 satır, karton, Tecvid (297. 18).

Eserde Kur'ân'ın tertibi ve vakıflar hakkında bilgi verilmektedir. Eser tam değildir.

5. Tecvid ve Kıraat İlimine Dair Osmanlıca Eserler

5.1. (79/11), ? (Müellif tespit edilemedi), *Risâletün fî Tecvîdi'l-Kur'ân*, hattat: Abdurrahman et-Tokadi, Osmanlıca, 1258/1842, Çorum Gülabi-bey Medresesi, talik kırması, 21,8x15,6 14,5x9, 12 varak 17 satır, karton, Kur'ân ilim (297.1).

5.2. (327/1), Hattat: Seyyid Musa b. Seyyid Ahmed, *Tecvid*, Osmanlıca, 1112/1700, nesih, 20,5x13,5 14x7, (1a-8b) 8 varak 21 satır, deri Tecvid, (297. 18) Ziyabey varisleri (03.04.1985).

5.3. (14187), Fahri Keyiflize, *Aşere Defteri* (cem metodu), Osmanlıca,

³⁹ Müellif ve eserleri hakkında geniş bilgi için bk. Ahmet Gökdemir, "Ali b. Süleyman el-Mansûrî ve Osmanlı İlim Dünyasına Katkıları", *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 44/2017, 113-148.

⁴⁰ Gökdemir, "Ali b. Süleyman el-Mansûrî ve Osmanlı İlim Dünyasına Katkıları", 130.

1365/1946, rik'a, 26x20 st. bb, 116 vaprak, bb. st karton, Tecvid, (297. 18) C.Ü. İlahiyat fakültesi devir (19.10.2016).

Kırâât-ı aşere eğitimi alan bir talebenin cem metoduyla kırâât vücûhatını, kıraat-ı aşere imam ve râvilerinin rûmuzlarını kullanarak yazdığı defterdir.

5.4. (14250/1), Hattat: Musa b. İbrâhim, *Kitâb fî A'dâdi'l-hurûf ve'l-kelimât li-kelâmi'l kadîm*, Osmanlıca, 1247/1832, nesih, 19x13 6.5x12.5, 4a-55b, 19 satır, deri Tecvid (297. 18), C.Ü. İlahiyat fakültesi devir (19.10.2016).

Oldukça eksik olduğu görülen ve tecvid bölümünde kayıtlı olan bu eserin konusuna uygun olarak Kur'ân ilimleri bölümüne kaydedilmesi daha uygundur.

5.5. (14365), (Müellif ve hattat tespit edilemedi, *Kitabü't-Tecvid (Kara-baş Tecvidi)*, Osmanlıca, 1340/1921, nesih, 16.5x11.5 13.5x6.5, 8 varak, 11 satır, ciltsiz, Tecvid (297. 18), şahıslardan bağış gelen yazma eserler.

5.6. (15464/1), ? (Müellifi tespit edilemedi), *Kavâ'id-i Kur'ân*, hattat: Şeyzâde, Osmanlıca, 1052/1642, harekeli nesih, 21x14.5 16x9, 31 varak 11 satır, karton, Kur'ân ilimleri (297.1) Hacı Hasan Akyol Efendi bağış.

5.7. (15464/2), Muhammed b. Kara Hoca El-İznîkî, *Tecvîd-i Mutavvel*, hattat: Şeyhzade, Osmanlıca, 1052/1642, harekeli nesih, 21x14.5 16x9, 29 varak 11 satır, karton, Kur'ân ilimleri (297.1).

5.8. (16370/1), ? (Müellif tespit edilemedi), *Tecvid* (baş tarafı eksik, sonunda 2 sayfa *Kitabü'l-İt'ime*) hattat: Samed b. İbrâhim, Osmanlıca, 1115/1703, nesih, 19.5x13 15x9.5, 10 varak 14 satır, karton, Kur'ân ilimleri (297.18).

5.9. (16370/3) Saraçzade Hüseyin b. Muhammed es-Sivâsî, *Tercüme-i Mukaddimeti'l-Cezerîyye*, Osmanlıca, (t.y), Sivas nesih, 19.5x13 17x10, 12 varak, 15 satır, karton, Tecvid (297.18).

5.10. (16370/4) Saraçzade Hüseyin b. Muhammed es-Sivâsî, *Tercüme-i Mukaddimeti'l-Cezerîyye* hattat: Muhammed, Osmanlıca, 1182/1769, Sivas nesih, 19.5x13 15x8.5, 7+9 varak 3 varak, boş 17 satır, karton, Tecvid (297. 18).

16370/3 ve 16370/4 aynı müellife ait mükerrer eserlerdir. Cezerî mukaddimesinin Osmanlıca tercümesidir.

5.11. (16370/5), Müellif ve hattat tespit edilemedi, *Kitab-u Ri'âyeti't-tecvîd* (Konu başları kırmızı mürekkeble yazılmış Osmanlıca, (t.y), Nesih, 19.5x13 13x8, 31+8 varak, 9 satır, Karton, Tecvid (297. 18).

5.12. (16370/7), Müellif ve hattat tespit edilemedi, *Beyân-ı Tecvid-i Şerîf*, Osmanlıca, (t.y), Nesih, 19.5x13 15.5x8, 14 varak, 13 satır, Karton, Tecvid (297.18).

5.13. (79/11), ? (Müellif Tespit edilemedi), *Risâletün fî Tecvîdi'l-Kur'ân*,

hattat: Abdurrahman et-Tokadi, Osmanlıca, 1258/1842, Çorum Gülabibey Medresesi, talik kırmısı, 21.8x15.6 14.5x9, 12 varak 17 satır, karton, Kur'ân ilim (297.1).

5.14. (327/1), Hattat: Seyyid Musa b. Seyyid Ahmed, *Tecvid*, Osmanlıca, 1112/1700, nesih, 20.5x13.5 14x7, (1a-8b) 8 varak 21 satır, deri, Tecvid, (297. 18) Ziyabey varisleri (03.04.1985).

5.15. (14187), Fahri Keyiflizade, *Aşere Defteri* (cem metodu), Osmanlıca, 1365/1946, rik'a, 26x20 st. bb, 116 vaprak, bb. st karton, Tecvid, (297. 18) C.Ü. İlahiyat fakültesi devir (19.10.2016).

Kırâat-ı aşere eğitimi alan bir talebenin cem metoduyla kırâât vücûhatını, kıraat-ı aşere imam ve râvilerinin rûmuzlarını kullanarak yazdığı defterdir.

5.16. (14250/1), Hattat: Musa b. İbrâhim, *Kitâb fi A'dadi'l-huruf ve'l-keimat li-kelemi'l kadim*, Osmanlıca, 1247/1832, nesih, 19x13 6.5x12.5, 4a-55b, 19 satır, deri, Tecvid (297. 18), C.Ü. İlahiyat fakültesi devir (19.10.2016).

Oldukça eksik olduğu görülen ve tecvid bölümünde kayıtlı olan bu eserin konusuna uygun olarak Kur'ân ilimleri bölümüne kaydedilmesi daha uygundur.

5.17. (14365), (Müellif ve Hattat tespit edilemedi), *Kitabü't-Tecvid (Karabaş Tecvidi)*, Osmanlıca, 1340/1921, nesih, 16.5x11.5 13.5x6.5, 8 varak, 11 satır, ciltsiz, Tecvid (297. 18), şahıslardan başış gelen yazma eserler.

5.18. (15464/1), ? (Müellifi tespit edilemedi), *Kavâ'id-i Kur'ân*, Hattat: Şeyzade, Osmanlıca, 1052/1642, harekeli nesih, 21x14.5 16x9, 31 varak 11 satır, karton, Kur'ân ilimleri (297.1) Hacı Hasan Akyol Efendi başış.

5.19. (15464/2), Muhammed b. Kara Hoca el-İznikî, *Tecvid-i Mutavvel*, hattat: Şeyhzade, Osmanlıca, 1052/1642, harekeli nesih, 21x14.5 16x9, 29 varak 11 satır, karton, Kur'ân ilimleri (297.1).

5.20. (16370/1), ? (Müellif tespit edilemedi), *Tecvid* (baş tarafı eksik, sonunda 2 sayfa *Kitabü'l-İt'ime*) Hattat: Samed b. İbrâhim, Osmanlıca, 1115/1703, nesih, 19.5x13 15x9.5, 10 varak 14 satır, karton, Kur'ân ilimleri (297.18).

5.21. (16370/3) Saraçzade Hüseyin b. Muhammed es-Sivâsî, *Tercüme-i Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, Osmanlıca, (t.y), Sivas nesih, 19.5x13 17x10, 12 varak, 15 satır, karton, Tecvid (297.18).

5.22. (16370/4) Saraçzade Hüseyin b. Muhammed es-Sivâsî, *Tercüme-i Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, hattat: Muhammed, Osmanlıca, 1182/1769, Sivas, nesih, 19.5x13 15x8.5, 7+9 varak 3 varak, boş 17 satır, karton, Tecvid (297. 18).

16370/3 ve 16370/4 aynı müellife ait mükerrer eserlerdir. Cezerî mu-kaddimesinin Osmanlıca tercümesidir.

5.23. (16370/5), Müellif ve hattat tespit edilemedi, *Kitabu Ri'âyet't-tecvîd* (Konu başlıkları kırmızı mürekkeple yazılmış Osmanlıca, (t.y), nesih, 19.5x13 13x8, 31+8 varak, 9 satır, karton, Tecvid (297. 18).

5.24. (16370/7), Müellif ve Hattat tespit edilemedi, *Beyân-ı Tecvîd-i Şerîf*, Osmanlıca, (t.y), nesih, 19.5x13 15.5x8, 14 varak, 13 satır, karton, Tecvid (297.18).

Değerlendirme

Ziya Bey Yazma Eserler Kütüphanesi'nin kataloğunda kayıtlı tecvid ve kıraat ilmi ile alakalı eserleri şu şekilde tasnif ederek bir değerlendirme yapabiliriz:

Tecvid ilmi ile alakalı Müellifi belli olan ve olmayan yazma eserlerin genel toplam sayısı: 28'dir. Bunlardan Müellifi belli olan yazma tecvid eserlerin sayısı 15, müellifi belli olmayıp Arapça olarak yazılanların sayısı 6, Osmanlıca olarak yazılanların sayısı, 7 olmak üzere toplam 13 adettir.

Kıraat ilmi ile alakalı yazma eserlerin toplam sayısı, 14 olup, konu ile ilgili diğer Risâlelerin toplam sayısı 5'tir.

Bu tasnifte yer alan eserlere göre geçmişte Sivas ve çevresinde tecvid ve kıraat eğitiminin üç aşamalı olduğunu söyleyebiliriz. 1. Halk düzeyinde alınan tecvid eğitimi: Halk dilinde, *Karabaş Tecvidi* diye bilinen metotla yazılmış tecvid kitaplarından, Kur'ân okumasını öğrenenlerin iptidai eğitimle beraber elde ettiği bir bilgidir. İbtidâiye medreselerinde Kur'ân eğitimiyle birlikte hem pratik (mahrec talimiyle birlikte) hem teorik olarak verilirdi. Bu metot günümüze kadar gelmiş, halen Kur'ân kurslarında ve İmam Hatip Liseleri'nde uygulanmaktadır. Herkesin, namazları sahih olacak düzeyde bir eğitimle bu bilgiyi alması elzem görüldüğü için, halk arasında yayılmıştır. Buna yaygın tecvid eğitimi de denilebilir. 2. Daha ileri düzeyde medrese eğitimiyle birlikte alınan tecvid eğitimi: Bu düzeyde olanlara *ed-Dürrü'l-yetîm*, *Cühdü'l-mukill* gibi eserler okutularak daha detaylı ve geniş tecvid kültürüne vakıf olmaları sağlanırdı. Buna mesleki tecvid eğitimi de denilebilir. İmamlık, müezzinlik, ibtidâiyye muallimliği veya medrese eğitimini biraz daha ilerleterek mol-la denilen, belli düzeyde eğitim görmüş olanların almış oldukları tecvid eğitimidir. Günümüzde hizmet içi eğitimlerde, kısa süreli seminerlerde veya Diyanet İşleri Başkanlığı'nın kısa süreli hizmet içi eğitim veren eğitim merkezlerinde kitap takip edilerek değil, pratik uygulama (maharic-i huruf ve tecvid tatbikatlı talim) sırasında bu eserlerdeki bilgiler öğren-cilere aktarılmaktadır. 3. yüksek düzeyde eğitim alanların veya kıraat-ı

aşere okumak için altyapı oluşturanların aldıkları tecvid eğitimi: Bunlar *İbnü'l-Cezerî Mukaddimesi*'ni ezberlemek ve şerhlerini okumak suretiyle tecvidin meselelerini etraflıca anlayıp illet ve ihtilaflarına vakıf olduktan sonra kıraat-ı aşere eğitimi alacak düzeye gelmiş olanlardır. Bu da günümüzde Diyanet İşleri Başkanlığı'nın tashîh-i huruf eğitimi verdiği programlarda ve kıraat-ı aşere eğitimi öncesinde verdiği eğitimde uygulanmaktadır. Bundan sonra kıraat-ı aşere eğitimine İmam Şâtîbî ve İmam İbnü'l-Cezerî'nin eserleri okunarak devam edilir. Tam anlamıyla bir ihtisas eğitimi olan kıraat-ı aşere, takrib ve tayyibe ile tamamlanır. Bu eğitimi alan kişi, İstanbul Tarîki veya Mısır Tarîki'ne göre, aynı zamanda kıraat uygulamalarında ya azimet yahut ruhsat yönünü tercih etmeye bağlı olarak ya îtilâf ve sûfi yahut Şeyh Ataullah ve Mutkin mesleklerinden birini ihtiyar ederek kıraat eğitimini tamamlar.⁴¹ Bu bilgidен hareketle Ziyâ Bey Yazma Eserler Kütüphanesi'ndeki kırâat ilmine dâir yazma eserlerden yola çıkarak, geçmişte Sivas ve çevresinde Ali b. Süleymân el-Mansûrî'nin Osmanlı eğitim sistemine kazandırdığı Mısır Tarîki ve bu tarikin azimet yönünü tercih eden en-Nâ'imî'nin ortaya koyduğu Mutkin mesleki üzere kıraat eğitimin yapıldığını, söyleyebiliriz.

Sonuç

İslam'ın ilk günlerinden itibaren başlayan Kur'ân'ın okunması ve okutulması ile ilgili çabalar, erken dönemlerde kıraat, daha sonraki dönemlerde de tecvid alanında yazılan eserlerle taçlandırılmıştır. Geçmişten günümüze birçok kıraat ve tecvid eseri kütüphaneler aracılığı ile günümüze kadar ulaşabilmiştir.

12. yüzyılda Anadolu Selçukluları döneminde kurulan görkemli medrese binalarından en çok pay alan Anadolu şehirlerinden birisi Sivas'tır. Bu görkemli medreselerle bir ilim ve irfan şehri hüviyeti kazanan Sivas, medreselerinde yetişen ilim adamları, onları yetiştiren müderrisleri ve gerekli ilmî araştırmalar yapmaya imkân veren medrese kütüphanelerinin zengin kitap koleksiyonları sayesinde bu payeye ulaşmıştır. 12. yüzyıldan 16. yüzyıla kadar geçen zaman içerisinde şehrin ilim ve irfanına katkı sağlayan bu kütüphaneleri Şemseddîn-i Sivâsî zâviyesinde kurulan vakıf kütüphanesi, XVIII. yüzyılda vakfiyesiyle birlikte müstakil olarak kurulan Numan Efendi Kütüphanesi ve bunları 19. yüzyılda Yusuf Ziya Bey'in

⁴¹ Kıraat eğitiminde tarikler, meslekler ve meslek eğitimi ile ilgili temel eserler hakkında geniş bilgi için bkz. Mustafa Atilla Akdemir, *Kıraat ilmi Eğitim ve Öğretim Metodları*, (İstanbul: İFAV Yayınları, 2013.), 97; Gökdemir, Osmanlı Kıraat Eğitiminde Tarikler, Meslekler ve Mesleklerin Temel Eserleri, *Fatih Sultan Mehmet İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 13, (2019), 91-123.

gayretleriyle kurulan Dâru'r-Râha Vakfı kütüphanesi takip etmiştir. Yıkılan medreselerle birlikte yıkılan kütüphanelerin kaybolan kitaplarından bazıları muhtemelen halkın kendi imkânlarıyla oluşturdukları özel koleksiyonlarla korunmuştur. Zira halkın kendi eğitim, kültür ve maddi imkânlarına göre evlerinde oluşturdukları kitap koleksiyonlarını günümüzde hala Ziya Bey Yazma Eserler Kütüphanesi gibi geçmişle günümüz arasında köprü görevi gören diğer yazma eserler kütüphanelerine halk tarafından yapılan Arapça, Osmanlıca, Farsça, Fransızca ve diğer dillerde yazma ve matbu eser bağışlarından anlamaktayız. Türkiye'de önemli yazma eser kütüphanelerinden biri olan ve günümüzde Kültür ve Turizm Bakanlığı Sivas Ziya Bey Yazma Eserler Kütüphanesi adını taşıyan kütüphanede birçok ilim dalında yazılmış 2200'den fazla yazma eser bulunmaktadır. Kütüphaneye ait yazma eserler kataloğu üzerinde yaptığımız sayımla ulaştığımız bu sonuç, elbette nihai bir sonuç değildir. Çünkü söz konusu kütüphaneye halk tarafından yapılan bağışlar devam etmektedir.

Sivas Ziya Bey Yazma Eserler Kütüphanesi'nde hemen her ilim dalına ait yazma eserler bulunmaktadır. Temel İslam Bilimleri'nden tefsir, hadis, kelim, tasavvuf ve İslam tarihi gibi alanlarda da oldukça eski dönemlerden günümüze intikal eden eserler bu kütüphanenin tozlu raflarındaki yerini almıştır. Burada bulunan tecvid ve kıraat ilmi ile ilgili eserlerin bir kısmı yıpranmış, bir kısmının Müellifi belli değil, bir kısmı baş tarafından ve sonundan eksik olsa da müellif hattı olanları olduğu gibi, İstanbul yazma eserler kütüphanelerinde olan nüshaların bir nüshası olarak bulunanlar da vardır. Yani tahkik ve tashih çalışmalarında, eser incelemelerinde bu kütüphanedeki nüshaların da ilim adamları tarafından görülmesi bir ilmi araştırma zorunluluğudur. Özellikle müellif nüshası olarak kayıt altına alınmış eserler görülmeden yapılacak çalışmaların nâ tamam bir çalışma olarak kalacağını rahatlıkla söyleyebiliriz.

Kaynakça

- Akdemir, Mustafa Atilla. *Kıraat ilmi Eğitim ve Öğretim Metodları*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2013.
- Altıkulaç, Tayyar. "İbnü'l-Cezerî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 20/555. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Altunya, Hülya – Koyuncu, Adil. "Sivas Ziya Bey Yazma Eserler Kütüphanesi'nde Bulunan Mantık İlmine Dair El Yazması ve Matbu Eserler", *Mantık Araştırmaları Dergisi* 2/1-2 (2020), 63-152.
- Arslan, Durmuş. "Ebû Müzahim Musa b. Ubeydullah el-Hakanî ve Kasîdetü'r-Râiyye'sinin Tecvid Tarihindeki Yeri", *Turkish Studies* 13/25 (2018), 19-40.

- Çetin, Abdurrahman. “Şâtıbî, Kâsım b. Fîrruh”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 38/376-377. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Çetinkaya, Bayram Ali. “Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi İdeal Aydın ve Bürokrati Yusuf Ziya (Başara) Bey ve Ziya Bey Yazma Eserler Kütüphanesi”. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12/1 (2008), 63-90.
- Çollak, Fatih. “eş-Şâtıbiyye”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 38/377-379. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Demir, Halis. “Ziya Bey Yazma Eser Kütüphanesi'ndeki Fıkıhla İlgili Kitaplar ve Risâleler”. *Tahkik, İslâmî İlimler Araştırma ve Neşir Dergisi* 1/2 (2018), 187-232.
- Demirel, Ömer. *Osmanlı Dönemi Sivas Şehri*. Sivas: Sivas Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2006.
- Gökdemir, Ahmet. “Ali b. Süleymân el-Mansûrî ve Osmanlı İlim Dünyasına Katkıları”. *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 44 (2017), 113-148.
- Gökdemir, Ahmet. Osmanlı Kıraat Eğitiminde Şâz Kıraatler ve Yûsuf Efendizâde'nin Konuya Dair Tepkisi”. *Marife* 19/1 (2019), 67-81.
- Gökdemir, Ahmet. “Osmanlı Kıraat Eğitiminde Tarikler, Meslekler ve Mesleklerin Temel Eserleri”. *Fatih Sultan Mehmet İlmi Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi* 13 (2019), 91-123.
- Gökdoğan, Melek Dosay. “Selçuklular Döneminde Bilimsel Etkinliklerde Sivas'ın Yeri”. *Selçuklular Döneminde Sivas Sempozyumu Bildirileri*. ed. Kadir Pürlü vd. 206-225. Sivas: Sivas Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2006.
- Göztepe, Yüksel – Çınar, Fatih. “Sivas Ziya Bey Kütüphanesi'nde Bulunan Yazma Tasavvufi Eserler”. *Akademiar Akademik İslam Araştırmaları Dergisi* 5 (2020), 13-46.
- İpşirli, Mehmet. “Minkârîzâde Yahya Efendi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 30/ 114-115. İstanbul: TDV yayınları, 2005.
- Kaya, Abdullah. “Selçuklular Dönemi Sivas'ta İlmi Hayat ve İlim Adamları”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi (The Journal Of Intenational Social Research)* 1/2 (2008), 212-242.
- Michot, Yahya. “Akhisârî, Ahmed-i Rûmî”. *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi*. Ek-1 /60-62. İstanbul: TDV Yayınları, 2016.
- Mollaİbrahimoğlu, Süleyman. *Süleymâniye Kütüphanesi'nde Bulunan Yazma Tefsirler*. İstanbul: Süleymâniye Vakfı, 2002.
- Mutlu, N. Yücel, *Sivas'ta Kütüphaneciliğin Geçmişi ve Dârü'r-Râha (Ziya Bey) Kütüphanesi*, Ankara: 2016
- Öge, Ali. 18. Yüzyıl Osmanlı Âlimlerinden Yusuf Efendizâde'nin Kıraat İlmindeki Yeri. İstanbul: Hacıveyszade İlim ve Kültür Vakfı Yayınları, 2019.
- Özcan, Tahsin. “Saçaklızâde Mehmed Efendi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 35/368-370. İstanbul: TDV yayınları, 2008.
- Özkan, Halit. “Yusuf Efendizâde”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* 44/41-42. Ankara: TDV Yayınları, 2013.

- Öztürk, Halil. “Ziya Bey Yazma Eser Kütüphanesindeki Akâid ve Kelâm Eserleri”. *Edebali İslamiyat Dergisi* 4/1 (2020), 1-39.
- Rukancı, Fatih. “Sivas Ziya Bey yazma Eserler Kütüphanesi”. *Türk Kütüphaneciliği Dergisi* 19/2 (2005), 278-281.
- Sarıtepe, Sümeyye. “Sivas’ta Kültürel Ortam ve Ziya Bey Kütüphanesi”. *Osmanlılar Döneminde Sivas Sempozyumu (21-25 Mayıs 2007) Bildirileri -III-*. 233-234. Sivas: Sivas Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, 2007.
- Sümer, Faruk. “Keykubad I”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 35/358. Ankara: TDV Yayınları, 2008.
- Şahin Salih. *Kültür Tarihinde Sivaslı Bir Aile Sarıhatipzadeler*. Sivas: Buruciye Yayınları, 2011.
- Turan, Osmân. *Selçuklular ve İslamiyet*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1993.
- Türker, Ömer. “Neşşâr, Sırâceddin”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 33/24-25. İstanbul: TDV yayınları, 2007.
- Üçer, Müjgan. *Güldeste-i Sivas Mekânlar ve İnsanlar I*. İstanbul: Sivas Belediyesi, 2017.
- Yüksel, Emrullah. “Birgivi”. *Türkiye Diyanet vakfı İslam Ansiklopedisi*. 6/194. İstanbul: TDV yayınları, 1992.